

Юлія КОРОТКОВА,

orcid.org/0000-0002-6930-9730

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ
(Київ, Україна) *y.korotkova1201@ukr.net*

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК УЯВЛЕНЬ ПРО «ЧОЛОВІЧЕ» Й «ЖІНОЧЕ» СПІЛКУВАННЯ

У статті висвітлюється питання формування і розвитку уявлень про «чоловіче» й «жіноче» спілкування. З'ясовано, що відмінності в мові жінки й чоловіка почали ставати предметом систематичних досліджень учених на початку ХХ століття. У 1900-1960 рр. західні лінгвісти розробляли гіпотезу про кардинальну відмінність між чоловічим та жіночим типами мовлення; порушували питання про доцільність використання словоформи типу *doctress, authoress* тощо, але систематичних і ґрунтовних досліджень у цій галузі ще не проводили. Різномірно зазначена проблема почала вивчатись у другій половині ХХ століття, коли зарубіжні учені-лінгвісти, соціологи, психологи (Робін Лаккоф, Дебора Таннен, Кендес Уест і Дон Зіммерман, Роберто Ассаджіолі, Марко Дель Джудіче та інші) почали виокремлювати суттєві характеристики чоловічого й жіночого мовлення, науково обґрунтовувати їх природу, пояснюючи значні відмінності у мовленні жінок і чоловіків їх біологічними якостями й функціями, які вони виконували в суспільстві. Аналіз праць вищезазначених учених дозволив зробити висновок про те, що гендерні відмінності спілкування формувались під впливом як біологічних, так і соціальних факторів. На сьогодні, коли ідея гендерної рівності набуває дедалі більшого поширення, суттєві відмінності у мові/мовленні/спілкуванні чоловіків і жінок невпинно зменшуються. Учені – представники різних наукових галузей почали відходити від констатування виключних гендерних відмінностей, притаманних обом статям, а повертались у бік обґрунтування поняття гендерної рівності, необхідності вивчення один одного задля досягнення взаєморозуміння та ефективної комунікації. Серед перспектив подальших розвідок у цьому напрямі розглядаємо вивчення питання врахування гендерних аспектів спілкування представниками різних професій для налагодження ефективної взаємодії.

Ключові слова: чоловіче й жіноче мовлення, спілкування, гендерні відмінності, гендерна рівність.

Yuliia KOROTKOVA,

orcid.org/0000-0002-6930-9730

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Legal Linguistics
National Academy of Internal Affairs
(Kyiv, Ukraine) *y.korotkova1201@ukr.net*

FORMATION AND DEVELOPMENT OF IDEAS ABOUT “MALE” AND “FEMALE” COMMUNICATION

The article highlights the issue of formation and development of ideas about “male” and “female” communication. It was found that the differences in the language of women and men started to become the subject of systematic research by scientists at the beginning of the 20th century. In 1900–1960, Western linguists developed a hypothesis about a cardinal difference between male and female types of speech; raised the question of the expediency of using the word-forms such as *doctress, authoress, etc.*, but systematic and thorough researches in this field have not yet been conducted. The stated problem began to be studied variously in the second half of the 20th century, when foreign linguists, sociologists, psychologists (Robin Luckoff, Deborah Tannen, Candace West and Don Zimmerman, Roberto Assagioli, Marco Del Giudice and others) began to distinguish the essential characteristics of male and female speech, to scientifically substantiate their nature, explaining the significant differences in the speech of women and men by their biological qualities and the functions they performed in the society. Analysis of the works of the above-mentioned scientists made it possible to conclude that gender differences in communication were formed under the influence of both biological and social factors. Today, when the idea of gender equality is becoming more and more widespread, the significant differences in language/speech/communication between men and women are steadily decreasing. Scientists – representatives of various scientific fields began to move away from ascertaining exclusive gender differences inherent in both sexes, and to return to the justification of the concept of gender equality, the need to study each other in order to achieve mutual understanding and effective communication. Among the prospects for the further research in this direction, we consider the study of the issue of taking into account gender aspects of communication by representatives of various professions in order to establish effective interaction.

Key words: male and female speech, communication, gender differences, gender equality.

Постановка проблеми. Комунікація – це процес, у якому один або кілька людей обмінюються повідомленнями. Це складна система взаємодії, яка залежить від багатьох факторів. «Я не зрозумів/ла, що він/вона мені сказав/ла», «Чому він/вона мені не відповідає», «Чому він/вона так відреагував/ла», «Я не можу знайти з ним/нею спільну мову» – ці та подібні питання майже щохвилини викають у людей по всьому світі. І хоча проблеми спілкування існують незалежно від статі, віку, нації, культури, релігії, але все ж таки певні розбіжності в спілкуванні між представниками різних статей існують.

Навіть сьогодні досить часто можна почути фрази про те, що чоловіки й жінки начебто говорять різними мовами, що чоловікові зрозуміти жінку вкрай важко, а іноді й неможливо взагалі, що жінки мислять, а отже й висловлюються, зовсім в інший спосіб, що призводить до невідворотних проблем у спілкуванні між представниками різних статей. Чому ж подібні висловлювання існують уже багато століть? Що стало підставою для їхньої появи? Відповіді на ці та інші питання дозволять уникати непорозумінь під час спілкування між представниками обох статей як в особистісному, так і в професійному житті.

Аналіз досліджень. Гендерні аспекти спілкування здавна привертала увагу як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників різних наукових галузей: мовознавства, психології, соціології тощо. Серед зарубіжних учених варто виокремити такі імена, як: Р. Ассаджіолі, С. Беннет, А. Годдард, О. Есперсен, Р. Лакофф, Дж. Мілс, К. Уест й Д. Зіммерман, Л. Паттерсон, Д. Спендер, Д. Таннен, Дж. Уїлліамс та інші. У сучасній вітчизняній науці зазначені питання досліджують: Ю. Абрамова, Н. Карпенко, О. Клещова, Т. Космеда, С. Оксамитна, Т. Осіпова, Л. Саліонович, Л. Ставицька, О. Халіман, А. Холод та інші.

Утім, незважаючи на значну кількість праць, гендерні стереотипи спілкування продовжують існувати і тим самим перешкоджати ефективній комунікації між представниками різних статей.

З огляду на вищезазначене, **метою статі** є висвітлення підходів зарубіжних та вітчизняних учених – представників різних наукових галузей – до обґрунтування відмінностей у «чоловічому» й «жіночому» спілкуванні.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що відмінності в мові жінки й чоловіка почали ставати предметом систематичних досліджень учених на початку ХХ століття. Так, у 1900–1960 рр. західні лінгвісти розробляли гіпотезу про кардинальну відмінність між чоловічим та жіночим типами

мовлення; порушували питання про доцільність використання словоформ типу *doctress*, *authoress* тощо, але систематичних і ґрунтовних досліджень у цій галузі ще не проводили (Космеда та ін., 2014: 14).

Зокрема, датський лінгвіст Отто Есперсен (1860–1943 рр.) на початку минулого століття вивчав відмінності у вербальній поведінці представників обох статей і дійшов висновку, що дівчатка починають говорити раніше за хлопчиків і, як правило, висловлюються більш ввічливо, також у мовленні жінок спостерігається більше прикметників, а в мові чоловіків – дієслів. Дослідник наголошував, що мовлення жінок є більш бідним, а чоловіків – вербально винахідливим. Така точка зору відображала погляди тодішнього суспільства на жінку та її пасивну роль у житті громади. Жінки вважалися лінгвістично недосконалими порівняно з чоловіками.

Однак пізніше, протягом другої половини ХХ століття, уявлення про відмінності в мові чоловіків і жінок стали змінюватися. Перші серйозні праці з гендерної лінгвістики з'явилися вже після сексуальної революції, в 70-і роки. Так, у 1975 році була опублікована робота почесної професорки лінгвістики Каліфорнійського університету в Берклі Робін Лакофф (1942 р.н.) із назвою «Мова й місце жінки». Вона пов'язала відмінності в чоловічій і жіночій мові з розподілом соціальних ролей і проявами сексизму. Тобто, на думку дослідниці, багаторічна відсутність базових прав і пасивна роль у суспільстві позначилися на тому, як жінки говорять. Зокрема, науковець дійшла висновку, що жінки частіше використовують:

- фрази невпевненості («начебто», «неначебто», «схоже»);
- порожні прикметники («божественний», «чарівний», «розкішний»);
- ввічливі звороти («Чи не заперечуєте ви...», «...якщо не надто багато просити», «Чи добре, якщо...?»).

Окрім цього, жінки, на думку Р. Лакофф, частіше перепитують («Чи не так?»), вибачаються («Вибачте, але я так думаю...»), використовують підсилювальні слова («настільки», «дуже»), уникають нецензурної лексики чи лайки, використовують непрямі прохання («Вау, я відчуваю таку спрагу!»). Мова жінок, як правило, граматично правильніша, їхня вимова чіткіша й досконаліша, що також пов'язано з проявами сексизму, а саме з тим, що жінки наче намагаються звучати краще, тобто самоствердитись у суспільстві принаймні досконалою мовою (Туркова, 2020; Lakoff, 1973).

Усі дослідники, які протягом ХХ століття вивчали відмінності в мові чоловіків і жінок, відзначали, що чоловіки набагато частіше перебувають співрозмовника. Зокрема, лінгвісти Кендес Уест і Дон Зіммерман порівнювали діалог чоловіка й жінки з діалогом батька з дитиною або лікаря з пацієнтом, тобто коли одна людина має певну владу, перевагу над іншою. Вони провели експеримент: записали розмови 11 різностатевих пар і підрахували, що чоловіки перебували жінок 55 разів, а інших чоловіків – всього декілька разів (Туркова, 2020; Lakoff, 1973).

Ці висновки пізніше підтвердила Дебора Таннен (1945 р.н.), професорка соціолінгвістики Джорджтаунського університету. У своїй праці авторка «Ви просто не розумієте: жінки та чоловіки в спілкуванні» стверджує, що чоловіки віддають перевагу розлогим промовам (вважаються кращими промовцями), тоді як жінки переважно слухають (вважаються «неекспертами»). Це відбувається тому, що жінки зацікавлені в налагодженні й розширенні стосунків, тому й виявляють більше інтересу до спілкування та показують, що вони справді слухають. Чоловіки ж, на думку дослідниці, орієнтовані на інформацію та комунікацію як засіб пізнання та одночасного домінування. Тому вони виявляють менший інтерес до того, що говорить їхній співрозмовник, вони частіше перебувають і рідше обирають теми, пов'язані зі стосунками. Якщо раптом з'явиться тема для розмови, у якій вони не дуже обізнані, вони її змінять та перейдуть до чогось іншого, у чому вони більше знаються.

Д. Таннен підкреслює, що з дитинства хлопчики та дівчатка засвоюють різні підходи до мови та спілкування, які науковець називає «гендер-лектами». На її думку, жінки ведуть «розмову-розмову» – стиль спілкування, спрямований на соціалізацію і встановлення емоційного зв'язку, тоді як чоловіки беруть участь у «розмові-розповіді» – стиль, зосереджений на обміні інформацією з невеликим емоційним навантаженням. Ці відмінності в метаповідомленнях і призводять до непорозумінь між чоловіками та жінками.

Як наполягала Д. Таннен, чоловіки прагнуть поваги через свій досвід у темі, тоді як мета жінок – подобатися, тому вони частіше погоджуються із співрозмовником і показують, що уважно його слухають (Tannen, 1990).

Цікавими з точки зору розуміння психології жінки й чоловіка є погляди Роберто Ассаджіолі (1888–1974 рр.), італійського психіатра й засновника психосинтезу, цілісного підходу до психології, який підкреслює інтеграцію різних аспектів

себе, включаючи фізичні, емоційні, психічні та духовні виміри.

На думку науковця, природня і дуже поширена роль жінки навіть і в ХХ столітті залишається роль дружини, матері. Головний функціонал чоловіка – це його діяльність поза родиною, і ця діяльність має соціальний характер. Натомість для жінки головним функціоналом досить часто продовжує визначатись діяльність у межах родини й для родини. Навіть сьогодні чуємо фразу «Жінка є і має бути господинею свого дому».

Як правило, але не стовідсотково, між чоловіком і жінкою спостерігаються протилежні, іноді навіть полярні прояви певних психічних функцій. Наприклад, чоловік, з давніх часів безпосередньо контактуючи з природним середовищем, розвинув у себе функції дії, використання та створення нового в цьому середовищі, а жінка, як дружина і мати, насамперед була зацікавлена в збереженні та захисті життя і матеріальних ресурсів сім'ї. Натомість у сфері відчуттів і прояву фантазії жінка є більш розвиненою.

У пізнавальній сфері чоловіки більше схильні до раціональності та дії, вони свідомо зорієнтовані на реальні дані, на встановлення зв'язків та наслідків. Утім у жінок довгий час, іноді навіть і сьогодні, інтелектуальні функції вважаються менш розвиненими, але більш збалансованими завдяки їхній перевазі в іншій сфері, зокрема у сфері інтуїції. Це здатність досягати розуміння нераціональними та несвідомими способами, які є такими ж дієвими, як і рефлексивна раціональність чоловіка.

Як зазначає Роберто Ассаджіолі, ці різні полярності визначають деякі значні відмінності між чоловіком і жінкою. Ці відмінності можуть пояснити багато психологічних конфліктів і непорозумінь між обома статями.

Говорячи про середньостатистичного чоловіка, можна зазначити, що він розвиває в себе такі якості та функції, як агресивність, розумова активність і ефективність (робота на отримання результату). Ці якості він проявляє значною мірою, а от якості жіночого типу, такі як чутливість, емоційність, уява та інтуїція, залишаються у нього в нерозвиненому, а часом і майже атрофічному стані. Оскільки ці останні функції у чоловіка не розвинені, його уява, як правило, пригнічена в несвідомому, порушується, коли спливає на поверхню, і часто проявляється у фантазіях, яких він сам соромиться. Його емоційна сфера прагне залишатися примітивною, чоловік не відрізняється ні емоційною делікатністю, ні пластичністю. Він може балансувати від спалахів майже

дикої пристрасі до жорстокості й нечутливості й навпаки, а може й переходити від нечутливості до майже дитячої слабкості й сентиментальності. Його інтуїція взагалі рудиментарна, майже відсутня. Він намагається вирішити всі проблеми, реальні чи абстрактні, за допомогою одних лише розумових функцій, і оскільки він не враховує найтонших, прихованих і незначних деталей, він часто припускається помилок. У різних життєвих ситуаціях його вміло складені плани й програми часто закінчуються крахом, і замість того, щоб розібратися в собі, він звинувачує в своїх невдачах інших людей і події.

Психологічні функції більшості жінок абсолютно протилежні. Думки середньостатистичної жінки – це ніщо інше, як забобони та упередження, яких вона наполегливо тримається, навіть незважаючи на фактичні докази протилежного. Звичайно, її думки іноді бувають правильні, особливо коли вони засновані на гарній інтуїції. Однак дуже часто вони є помилковими, оскільки ґрунтуються на особистих почуттях, різного роду фантазіях або сліпо прийнятих традиціях. Загальним явищем серед багатьох жінок (особливо тих, хто не працює в наукових сферах або не обіймає керівних посад у громадському житті) є те, що вони не враховують істинної природи проблем, з якими вони стикаються. Їхня інтелектуальна енергія полягає в дослідженні речей у неаналітичний, заплутаний, безрезультатний спосіб, з аргументами, які часто мають особистий, а не об'єктивний характер.

Тому, на думку Роберто Ассаджіолі, однобічний психологічний розвиток середньостатистичного чоловіка чи жінки тягне за собою недосконалість, які призводять до серйозних проблем. Багато чоловіків і жінок є індивідуально недосконаліми, майже психологічно каліками. Вони можуть знайти вирішення своїх проблем лише шляхом взаємної інтеграції, тобто шляхом поєднання своїх якостей таким чином, щоб разом вони становили повну людину.

Чоловік, оскільки його жіночі функції є рудиментарними, не може зрозуміти й оцінити жінку. Він сам відчуває потяг до неї, іноді до такого ступеня, що не може протистояти їй, він відчуває, що вона володіє якостями, які йому потрібні, але він не знає, як підійти до неї психологічно. Жінка йому здається дивною істотою, яка постійно вислизає від нього, поводить як хамелеон. Гострота й мінливість її емоційності, багатство й пластичність її уяви бентежать його, її інтуїція йому імпонує, але він не може зрозуміти її природи та походження, а тому він спантеличений і взагалі ставиться до неї скептично.

Середньостатистична жінка, у свою чергу, не може уникнути суб'єктивності, їй бракує розуміння чоловічої діяльності та якостей, і часто вона навіть не намагається їх зрозуміти. Вона любить чоловіка, але з особистим, власницьким, ревним почуттям. Але, незважаючи на те, що вона любить його, вона не розуміє і не цінує його світ, його відмінності, його ідеали. Вона схильна думати про нього як про дикуна, який грубо поводить з ніжним метеликом, нещадно знищує запашні та барвисті квіти, як про пустотливого хлопчика, який закликає до війни з іншими, як про того, хто безглуздо ризикує своїм життям, який нехтує тими, хто любить його. І все зради того, щоб знайти та вивчати якісь стародавні руїни чи рідкісні рукописи, або створювати складні та марні теорії і системи (Assagioli, 2011).

Після такої майже нищівної характеристики обох статей, автор пояснює, що він навмисно перебільшив свій опис полярних відмінностей між чоловіком і жінкою. Загалом, на щастя, не все так погано, адже останнім часом зростає взаєморозуміння між обома статями, сучасне життя дарує повчальний досвід і спонукає до адаптації. Болісні удари, яким піддаються люди, змушують їх замислитись, і це відбувається як у соціальних відносинах, так і в сімейних парах.

Роберто Ассаджіолі підкреслює, що уже багато чого зроблено для налагодження взаєморозуміння між обома статями, утім можна зробити ще більше. Потрібні рішучі кроки щодо пізнання свого внутрішнього світу, що дасть можливість зрозуміти просту істину: якості, які ми спостерігаємо в протилежній статі, є зовнішніми проявами, проєкціями деяких функцій, якими ми також володіємо, але які залишилися латентними, рудиментарними, за порогом власної свідомості.

Спостерігаючи, розуміючи й цінуючи жінку, чоловік може розвинути власну приховану й рудиментарну жіночність. Жінка може зробити те ж саме щодо чоловічих якостей. У такий спосіб кожен може стати психологічно повноцінною людиною. Звичайно, кожна людина повинна підтримувати перевагу психологічних характеристик, що належать до її власної статі, але характеристики протилежної статі можна й потрібно певною мірою розвивати, щоб досягти такого необхідного балансу та інтеграції. Будуючи цей «психологічний міст» між двома статями, ми досягнемо взаєморозуміння та адекватної оцінки один одного.

Лише таким чином, стверджує автор, ми зможемо усунути болючі непорозуміння та уникнути непотрібних конфліктів, а на їхньому місці створити щасливу та плідну співпрацю, психосинтез чоловіка та жінки, диво справжнього кохання (Assagioli, 2011).

Необхідно зазначити, що значна частина вчених ХХ століття психологічні відмінності між чоловіком та жінкою пояснювали біологічними факторами. Звісно, що біологія відіграє важливу роль у формуванні особистості, проте бути чоловіком чи жінкою є набагато більше, ніж мати Y-хромосому чи другу X-хромосому. Звідси представники психології розвитку, або еволюційної психології, підтримували ідею про те, що саме еволюційні відмінності між чоловіками та жінками відповідають за гендерні відмінності, які ми бачимо в суспільстві. Більш детально, еволюційний підхід стверджує, що чоловіки та жінки розвинули різні риси особистості частково тому, що їхній репродуктивний успіх залежав від різної поведінки. Наприклад, чоловіки стали більш агресивними задля залякування сексуальних суперників. Жінки, які є турботливими й привітними, стали такими, щоб виростити і виховати своє потомство.

З іншого боку, згідно з теорією соціальної ролі, риси особистості та поведінкові відмінності між чоловіками та жінками є результатом культурних норм та очікувань, які їх викликають – соціально допустимих робіт, видів діяльності та місця в родині. Завдяки своїм фізичним особливостям і неможливістю виношування й народження дітей, чоловіки історично брали на себе керівні ролі. І навіть сьогодні чоловіки, досить часто, виконують ролі, які вимагають динамізму та агресії (наприклад, виконавчий директор, директор школи, хірург), а жінки виконують ролі, які спрямовані на підтримку та турботу (наприклад, медсестра, няня, учитель) (Σάγγου, 2021).

На думку сучасних дослідників, гендерні відмінності спілкування зумовлені не лише біологічними факторами, а є насамперед соціальними конструктами. Тому не варто продовжувати упереджено слідувати шаблонам «чоловік – інформація/домінування, жінка – симпатії/стосунки». Жінки також можуть бути експертами в певній темі, тоді як чоловіки також можуть говорити

про стосунки та почуття. Коли ми говоримо про гендерні відмінності, треба пам'ятати про те, що навіть статистично значущі з них відображають лише середні відмінності в межах груп. Чоловіки та жінки більше схожі, ніж різні. Вивчати треба кожну людину на її індивідуальному рівні, а не базуючись на виокремлених дослідниками стереотипах про гендерні відмінності.

Як зауважує професор психології університету Нью-Мексико Марко Дель Джудіче, «дослідники часто наголошують на небезпеці переоцінки гендерних відмінностей, але це ж саме стосується і зворотного. Приймаючи той факт, що гендерні відмінності менші, ніж вони є, позбавляє людей дуже важливої частини знань про себе та інших». «Протягом багатьох поколінь чоловіки формували жінок, жінки формували чоловіків, і ми стали тими, ким ми є – продуктом цієї дивовижної, складної історії. Якщо ми це зрозуміємо, наше судження стане ширшим і менш поверховим, незалежно від того, чи подобається нам те, які ми є, чи хочемо це змінити» (Σάγγου, 2021; Schacter *et al.*, 2012).

Висновки. Таким чином, гендерні відмінності спілкування формувались під впливом як біологічних, так і соціальних факторів. На сьогодні, коли ідея гендерної рівності набуває дедалі більшого поширення, суттєві відмінності у мові/мовленні/спілкуванні чоловіків і жінок невинно зменшуються. Учені – представники різних наукових галузей почали відходити від констатування виключних гендерних відмінностей, притаманних обом статям, а повертатись у бік обґрунтування поняття гендерної рівності, необхідності вивчення один одного задля досягнення взаєморозуміння та ефективної комунікації.

Серед перспектив подальших розвідок у цьому напрямі розглядаємо вивчення питання врахування гендерних аспектів спілкування представниками різних професій для налагодження ефективної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика : [колект. моногр.] / Т. А. Космеда, Н. А. Карпенко, Т. Ф. Осіпова, Л. М. Саліонович, О. В. Халіман; за наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Х. : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; Дрогобич : Коло, 2014. 472 с.
2. Туркова К. Жінки та Чоловіки: Чи розмовляємо ми по-різному? URL : <https://ukrainian.voanews.com/a/zhyinka-cholovyk-mova/5318627.html>.
3. Lakoff R. Language and women's Place. *Language in Society*. 1973. № 2. P. 45–79.
4. Tannen D. You just don't understand. Women and men in conversation. New York : Random House, 1990. 342 p.
5. Assagioli R. Η ψυχολογία της γυναίκας & η ψυχοσύνθεσή της, Μέρος Α'. URL : <https://www.solon.org.gr/2011/10/18/i-psychologia-tis-gynaikas-i-psychosynthesi-tis-meros-a/>
6. Σάγγου Μ. Ρ. Έχουν τα διαφορετικά φύλα διαφορετικές προσωπικότητες; URL : <https://meresparaxenes.wordpress.com/2021/02/06/%ce%ad%cf%87%ce%bf%cf%85%ce%bd-%cf%84%ce%b1-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%cf%86%ce%bf%cf%81%ce%b5%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ac-%cf%86%cf%8d%ce%bb%ce%b1-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%cf%86%ce%bf%cf%81%ce%b5%cf%84%ce%b9%ce%ba/>
7. Schacter D., Gilbert D., Wegner D. *Ψυχολογία*. Αθήνα: Gutenberg, 2012. 971 σ.

REFERENCES

1. Kosmeda, T. A., Karpenko, N. A., Osipova, T. F., Salionovych, L. M., & Khaliman, O. V. (2014). *Henderna linhvistyka v Ukraini: istoriia, teoretychni zasady, dyskursywna praktyka* [Gender linguistics in Ukraine: history, theoretical foundations, discursive practice] : [kolekt. monohr.]; za nauk. red. prof. T. A. Kosmedy. Kh. : KhNPU im. H. S. Skovorody; Drohobych : Kolo. 472 p. [in Ukrainian].
2. Turkova, Ks.(2020). *Zhinky ta Choloviky: Chy rozmovliaiemo my po-riznomu?* [Women and Men: Do We Speak Differently?]. Retrieved from <https://ukrainian.voanews.com/a/zhynka-cholovyk-mova/5318627.html> [in Ukrainian].
3. Lakoff, R. (1973). Language and women's Place. *Language in Society*. № 2. P. 45–79
4. Tannen, D. (1990). *You just don't understand. Women and men in conversation*. New York : Random House, 342 p.
5. Assagioli, R. (2011). *Η ψυχολογία της γυναίκας & η ψυχοσύνθεσή της. Μέρος Α'* [The psychology of women and their psychosynthesis]. Retrieved from <https://www.solon.org.gr/2011/10/18/i-psychologia-tis-gynaikas-i-psychosynthesi-tis-meros-a/> [in Greek].
6. Sangu M. R. (2021). *Έχουν τα διαφορετικά φύλα διαφορετικές προσωπικότητες?* [Do different genders have different personalities?]. Retrieved from <https://meresparaxenes.wordpress.com/2021/02/06/%ce%ad%cf%87%ce%bf%cf%85%ce%bd-%cf%84%ce%b1-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%cf%86%ce%bf%cf%81%ce%b5%cf%84%ce%b9%ce%ba-%cf%86%cf%8d%ce%bb%ce%b1-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%cf%86%ce%bf%cf%81%ce%b5%cf%84%ce%b9%ce%ba/> [in Greek].
7. Schacter, D., Gilbert, D., & Wegner, D. (2012). *Ψυχολογία* [Psychology]. Αθήνα: Gutenberg. 971 p. [in Greek].